

כשרות ארבעת המינים A Practical Guide to

Section One: כשרות הלולב

1. פסול כפוף

שו"ע אורח חיים סימן תרמה
(ט) אם כפוף בראשו פסול ודוקא כשדרתו כפופה אבל עליו כפופים בראשו כמו שדרך להיות הרבה לולבים כשר

משנה ברורה סימן תרמה
(מ) כפופים וכו' - והרא"ש כתב אוהב אני יותר לצאת בו שאין העליון נחלקין ותימותו קיימת וכתב הלבוש ודוקא כשהעלה העליונה לבד כפופה אבל אם כולן או רובן כפופים כל שהוא פסול דודאי זהו שינוי מבריייתו ואינו הדר כלל עכ"ל והעתיקו המ"א ודעת הט"ז (מ) שאין לחלק בזה ועכ"פ בדאיכא אחר (מא) בודאי יש ליזהר שלא לצאת בזה שראשי העליון כולם או רובם כפופים (מב) כשר - ויש מן הפוסקים (מג) שמחמירין בזה (מד) אכן המנהג להקל כהשו"ע ועיין בשע"ת:

- כפוף is only פסול if the שדרה is bent. If the leaves are bent it is כשר. As משנ"ב quotes, the ש"ע holds that it is the most מהודר when the leaves are bent!
- If there is another לולב available, a לולב with *most* of its leaves bent shouldn't be used.
- Brings opinions that hold that even if the leaves alone are bent (and not the שדרה) the לולב is פסול. משנ"ב contends that the common practice is to be מקיל like the שו"ע.

2. פסול הימנק

שו"ע אורח חיים סימן תרמה
(ז) נסדק אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שנראו כשנים פסול: הגה ואפילו לא נחלקה התימות העליונה בענין שיפסל הלולב מכח נחלקה התימות

משנה ברורה סימן תרמה
(לא) אם נתרחקו וכו' - היינו (לא) אפילו לא היו כן בתולדה רק אח"כ (לב) ואפילו לא נחלקה התימות - פי' שלא נסדק העלה האמצעי (לב) עד השדרה (לג) ואפילו נסדק רק מקצתו שמחמת נחלקה התימות דעת הרבה אחרונים שאין לפסלו מ"מ כיון שנתרחב הסדק עד שנראה כשנים פסול (לד) ויש ליזהר הרבה בזה:

- is פסול even if its הימנק.
- If the תימות is split even minutely, if it looks like the leaves branch off in two directions, it is פסול.
- This is a fairly common occurrence!

3. נחלקה התימות

שו"ע אורח חיים סימן תרמה
(ג) בריית עליון של לולב כך היא כשהם גדלים גדלים שנים שנים ודבוקים מגבן וגב של שני עליון הוא הנקרא תימות נחלקה התימות (ברוב העליון) (טור וב"י) פסולה היו עליון אחת אחת מתחלת ברייתו ולא היה תימות או שכל עליון כפולים מצדו האחד וצד השני ערום בלא עליון פסול: הגה ויש מפרשים לומר דאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה מקרי נחלקה התימות ופסול והכי נוהגין (ת"ה סי' צ"ז) מיהו לכתחילה מצוה מן המובחר נוהגין ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת ואם אותו העלה אינו כפול מתחלת ברייתו פסול (כל בו)

משנה ברורה סימן תרמה
(טז) עד השדרה - עיין בביאור הגר"א שהסכים לדדינא יש להחמיר ברובו דבכל פסול רובו ככולו ועל מקצתו אין להחמיר כלל (יט) כי יש מחמירין וכו' - וטעמם (יט) דע"י הנענועים רגיל להיות בסופו סדוק כולו ועיין בט"ז דלדעתו אין להחמיר בזה רק אם נחלק (כ) כשיעור טפח ובח"א כתב דלדעה זו יש להחמיר אפילו במשהו ועיין במה שכתבנו בסקט"ז בשם הגר"א וע"כ אם יש לו לולב אחר יותר טוב לברך עליו משום מהיות טוב וגו' אבל מדינא אין לחוש לזה כלל כ"ז שלא נחלק רובו ועיין לקמיה בס"ז דאם נתרחקו ב' סדקיו זה מזה עד שנראה כשנים פסול

There are many שיטות regarding this פסול. The following are the practical להלכה.

- **רמ"א** - Ideally, a לולב should be totally closed until the very top. מעיקר הדין, פסול if its split until the שדרה.
- **משנ"ב** - its פסול even if only רוב is split. לכתחילה, one should try to be מחמיר even if a משהו is split. According to ט"ז, it is פסול only if a טפח length is split. Therefore, if there is a choice between a לולב that is almost רוב split or a less than טפח split, it's better to choose the less than טפח split.

4. נקטם ראשו

שו"ע אורח חיים סימן תרמה
 (ו) נקטם ראשו דהיינו שנקטמו רוב העליון העליונים פסול: הגה ואם נקטם העלה העליון האמצעי שעל השדרה פסול (המגיד ור"ן פ' לולב הגזול)
משנה ברורה סימן תרמה
 (ח) ואם נקטם וכו' - דעת הט"ז והגר"א דהרמ"א הוסיף בזה להחמיר כדעת הרה"מ והר"ן דהעלה העליון האמצעי שעל השדרה [היינו כשיש ג' עליון שכלה בהם השדרה העלה האמצעי לבדה נקרא ראש הלולב] אם נקטמה פסול ועיין בביאור הגר"א דמשמע מניה שמצדד להורות כן להלכה כהרמ"א (כח) ואפילו נקטמה העלה הזאת בכל שהוא פסול
 (ט) העלה העליון האמצעי וכו' - ואם כלה הלולב בשני תימות ונקטמה רק אחת מהן אפשר דיש להקל וכן מצדד בספר בכורי יעקב ע"ש
 (ל) ודוקא דאיכא אחר וכו' - עיין בא"ר דכונת הרמ"א להקל בנקטם עלה העליונה משום דכמה פוסקים מקילין בעיקר הדין ויש לסמוך עלייהו בדליכא אחר אבל לא בנקטמו רוב עליון (כט) ואפילו בעלה אמצעי יש אומרים דאין להקל לברוכי עלייהו כ"א בנקטם רק מקצתה אבל לא בנקטם רובה (ל) אפילו בשעת הדחק ועיין בבה"ל

- פסול is לולב If the top of the תימות is broken off, the **רמ"א**.
- Brings **משנ"ב** - גר"א, that even if *משהו* is broken, it's פסול. בפשטות, the קטימה must be visible to the naked eye. If it appears broken to the naked eye, but one isn't positive it's actually broken, one should inspect the קטימה with a magnifying glass. This is a very common issue.
- If there are two תימות, and only one is נקטם, it's כשר **משנ"ב** - כשר.
- It's debatable what to do if the תימות is broken and there is no other לולב to use **משנ"ב**.

5. לולב היבש

שו"ע אורח חיים סימן תרמה
 (ה) לולב שיבשו רוב עליו (או שדרתו) (טור) פסול ושיעור היבשות משיכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו: הגה ו"א דלא מקרי יבש אלא כשנתפרך בצפורן מחמת יבשותו (טור בשם התוספות) וכן נוהגין במדינות אלו שאין לולבין מצויין (הגהות מיימוני פרק ז'
משנה ברורה סימן תרמה
 (ב) רוב עליו - ואם יבש (כג) העלה העליונה התיימה פוסל הראב"ד

- If the לולב changed color from green to white it is פסול **שו"ע**.
- Brings **משנ"ב** - that even if the תימות alone is white, it's פסול. There is a מחלוקת (גר"א-מחמיר, בכ"ז-מקיל). If it is so dry that it crumbles when touched, it is פסול. These issues are very common.
- If the tip is "sunburned", it is still כשר. This is fairly common.

6. שיעור הלולב

שו"ע אורח חיים סימן תרנ
 (א) שיעור הדס וערבה ג' טפחים ושדרו של לולב ד' טפחים כדי שיהא שדרו של לולב יוצא מן ההדס טפח
 (ב) אין להם שיעור למעלה ויש מי שאומר שאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה כמה צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהם טפח

גר"ח נאה		חז"א		שיעור טפח
3.15 inches	8 centimeters	3.8 inches	9.6 centimeters	

Inches גר"ח נאה	Centimeters גר"ח נאה	Inches חז"א	Centimeters חז"א	שיעור הלולב=4 טפחים
12.6	32	15.35	39	

- When dealing with a מצוה דארייתא, we use the שיעורי החז"א (לחומרא).
- לכאורה, 8 הדסים וערבות טפח above the לולב protrudes, one should make sure the לולב protrudes 8 centimeters is sufficient.
- Additionally, one should have one טפח of the לולב protrude beyond the uppermost ring (out of the two or three rings-depending on the different מנהגים) tied around the לולב.

Section Two: כשרות ההדס

1. "משולשים"

שו"ע אורח חיים סימן תרמו

ג) ענף עץ עבות האמור בתורה הוא ההדס שעליו חופין את עצו כגון שלשה עליו או יותר בגבעול אחד אבל אם היו שני העלים בשוה זה כנגד זה והעלה השלישי למעלה מהם אין זה עבות אבל נקרא הדס שוטה: הגה ופסול אפילו בשעת הדחק ואיכא מאן דאמר בגמרא דכשר וע"כ נוהגין באלו המדינות לכתחלה לצאת באלו ההדסים המובאים ואין ג' עליו בגבעול אחד ויש מי שכתב דהדסים שלנו אין נקראים הדס שוטה הואיל והם שנים ע"ג שנים ואינן כהדס שוטה המוזכר בגמ' ולכן נהגו להקל כמ"ש מהר"י קלון ומהר"י איסרלן ז"ל בתשובותיהם (ה) למצוה בעינן כל שיעור אורך ההדס שיהא עבות ולעיכובא ברובו (ואפילו אינו בראשו) (טור)

- The debate פוסקים (recorded in משולש) (ספר כשרות ארבעת המינים): According to רז"א, the *bases* of the stems must overlap. According to הגרש"ז אויערבאך, as long as the *stems* alone overlap its משולש. All agree that it is not sufficient to have the leaves alone be משולש.
- Ideally, the entire שיעור ההדס should be משולש. If כשר is משולש it's רוב. How do we calculate this רוב? Is it רוב of the שיעור or רוב of the branch? למשל, if the branch is longer than טפחים ג', how much must be משולש? This is a מחלוקת הפוסקים. It is preferable to be מחמיר if possible.
- The רוב משולש need not be continuous.
- טפחים three, the שיעור is three טפחים. As by שיעור הלולב, since this is a מצוה דארייתא, the שיעור רז"א should be used when possible.

centimeters	inches	
29	11.4	חז"א
24	9.45	הגר"ח נאה

2. פסול יבש

שו"ע אורח חיים סימן תרמו

ו) יבשו עליו פסול כמשו כשר

ז) שיעור היבשות אפילו אם נפרך בצפורן אם עדיין ירוקים הם כשר ואינם נקראים יבשים אלא כשילבינו פניהם

- There is a פסול יבש by הדס. However, unlike לולב, there are numerous circumstances in which the הדס might still be כשר. A פוסק should be consulted if you think there is a יבש issue.

3. פסול נקטם

שו"ע אורח חיים סימן תרמו

י) נקטם ראשו כשר אפילו לא עלתה בו תמרה וה"ה ליבש ראשו ויש פוסלין בנקטם ראשו: הגה וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר (המגיד) ולא מקרי נקטם אלא אם נקטמו העצים (ר"ן)

- נקטם-רמ"א is only פסול by הדס if the *stem* is broken. If the topmost leaves fall off, it is still כשר.

Section Three: כשרות הערבה

1. דומה למסר

שו"ע אורח חיים סימן תרמו

א) ערבי נחל האמור בתורה הוא מין ידוע הנקרא כן עלה שלו משוך כנחל ופיו חלק וקנה שלו אדום (ואפילו בעודו ירוק כשר) (ב"י) ורוב מין זה גדל על הנחלים לכך נקראו ערבי נחל ואפילו היה גדל במדבר או בהרים כשר ויש מין אחד דומה לערבה אלא שעלה שלו עגול ופיו דומה למסר (פירוש מגרה סיג"ה בלע"ז) וקנה שלו אינו אדום וזהו הנקרא צפצפה והיא פסולה ויש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק ואינו כמסר אלא יש בו תלמים קטנים עד מאד כמו פי מגל קטן זה כשר

- The ערבה is פסול if it has "big" ridges on the edges of the leaves. This is not common. However, the חיי אדם קנט: holds that one should be מחמיר to פסול a ערבה that has ridges that do not all face the same direction. If one runs his finger along the edge of the ערבה and the ridges aren't smoothly leaning in one direction, it is פסול. (If they look like "vvvvv" as opposed to "/////"). It is preferable to be מחמיר like the חיי אדם. This is very common if one hand picks ערבות as opposed to buying ערבות with a הכשר.
- It is מהודר for the ערבה to have a "לבלוב". A לבלוב is the leaf that grows out of the stem of the ערבה. Most ערבות come with a לבלוב.

Section Four: כשרות האתרוג

- The אתרוג has many complicated הלכות, and any final decisions should be left to a competent פוסק. We will address some of the basic issues to be on the lookout for.

1. General Concerns

● מורכב

One must be certain that the אתרוג is not grafted. The משנ"ב lists ways to identify a "real" אתרוג from a grafted one. The best way to avoid this question is to only buy an אתרוג that has a הכשר from a recognized פוסק.

● Anatomy

There are a number of anatomical terms to be familiar with.

1. **חוטם** - The חוטם is the entire area of the אתרוג from where it begins to taper off, until the פיטם.
2. **פיטם** - This is the stem area on top of the אתרוג.
3. **עוקץ** - This is the thick stem area on the bottom of the אתרוג.
4. **בליטות ושקיעות** - Ideally, an אתרוג should have a bumpy exterior. This is a הידור in the אתרוג.

2. Color Concerns

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח סעיף כא
כג הירוק * (סד) שדומה לעשבי השדה, פסול, (סה) א"כ חוזר למראה אתרוג כשמההין אותו.
משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח סעיף כא
(סה) אלא א"כ חוזר וכו' - ר"ל היכא דידיעין טבע האתרוגים שבאותו מקום שדרכן לחזור אח"כ למראה אתרוג לאחר ששהו בכלי זמן מרובה אז אפילו בעודו ירוק כשר דכיון שחוזר למראהו ע"כ נגמר פריו ומ"מ הסכימו האחרונים דאין לסמוך ע"ז למעשה ואין לקנות אתרוגים א"כ התחיל במקצת לשוב למראה אתרוג דשמא יהיה נשאר ירוק

- The משנ"ב recommends that the אתרוג not be totally green. Rather, it should be at least partially yellowish. However, it is fairly common practice not to be מקפיד about this, especially if the אתרוג is a light green color.

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח סעיף יב
מחוטמו ואילך, דהיינו ממקום שמתחיל לשפע עד הפיטמא, טז פוסל חזזית יז וכל שינוי מראה בכל שהוא;
שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח סעיף טז
* אם הוא שחור או לבן במקום אחד, פוסל ברובו; (נו) בשנים או בשלשה מקומות, דינו כחזזית ליפסל אפילו במיעוטו.

- Black or white spots on the אתרוג can פסול. Black spots are fairly common, white spots less so. (We'll always refer to "black spots").
- Any sized black spot on the חוטם is פסול. This must be carefully checked.
- A black spot is only פסול if it's clearly black when viewed with the naked eye at arm's length. A magnifying glass is only used in cases where there is a ספק.
- If the black spots take up the majority of the circumference of the אתרוג, even beneath the חוטם, it is פסול. This is especially common at the very bottom of the אתרוג, where the circumference is smaller.

3. פיטם

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח סעיף ז
(כט) ח ניטל דדו, והוא הראש הקטן ששושנתו בו, (ל) פסול. הגה: ויש מחמירין אם נטלה השושנתא, דהיינו שאנו קורין פיטמא (ר"ן), וטוב להחמיר (לא) במקום שאפשר, * מיהו לעיני דינא אין לפסול ט א"כ ניטל הדד, דהיינו העץ שראש הפיטמא עליו; והראש נקרא: שושנתא (המגיד); וכל זה דוקא שניטלה, אבל י אם לא היה לו דד מעולם, (לב) כשר, וכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו (הרא"ש).
משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח סעיף ז
(ל) פסול - דהו"ל כחסר והנה מלשון ניטל הדד משמע דניטל העץ אף מה שתקוע בתוך האתרוג ונעשה שם כמו גומא ולפיכך פסול אבל אם ניטל רק מה למעלה מן האתרוג אין להחמיר וכן הסכים הט"ז לדינא אבל יש מן הפוסקים שמצדדים להחמיר אפילו אם לא ניטל רק למעלה מן האתרוג וסוברים דזה הוי בכלל חסר לדידהו ואם נשאר מן העץ למעלה מן האתרוג כל שהוא דעת המ"א דאין להחמיר בזה: (לא) במקום שאפשר - היינו שאפשר ליקח יותר מובחר מזה אבל אם הוא המובחר אין להחמיר בשביל השושנתא. ומ"מ נראה דדוקא אם חסר רק השושנתא אבל אם חסר גם מקצת מן העץ אף שיש עוד קצת עץ למעלה מן האתרוג טוב להדר ליקח אחר אם אפשר לו כי יש מחמירין גם בזה:

- If the אתרוג grew without a פיטם it is לכתחילה.

- If the פִּטְם fell off, there are various דינים, depending on the circumstance. 1. If the פִּטְם totally fell off, to the degree that the stem dislodged from the fruit thereby leaving a hole in the top of the אתרוג, it is פסול. 2. If some of the stem remains, it's כשר בדיעבד if no other אתרוג is available for use. 3. If the entire stem remains, and only the roundish top fell off (the שושנתא), although it's recommended not to use if possible, its כשר בדיעבד.
- These דינים apply to all the days of סוכות, but there is ample room to be מקיל about cases 2&3 after the first day.

4. חזזית

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח ט:
 (לה) עלתה חזזית (פי' תרגום או ילפת או חזזון) עליו, אם בשנים או בשלשה מקומות, פסול; ואם במקום אחד, אם עלה על רובו, פסול; ואם על חוטמו, אפי' כל שהוא, פסול. וחוטמו היינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו.

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח יג:
 חזזית הוא כמו אבעבועות, ויש בו ממש שמקומו ניכר במישוש שהוא גבוה מאתרוג. הגה: ולכן יש להכשיר אותו חזזית שקורין בל"א מו"ל, לפי שאינן גבוהים משאר האתרוג (מהרי"ל); ויש מי שכתב דיש להכשירם מטעם דנחשבים מראה אתרוג, מאחר דרגילים להיות הרבה כך (ת"ס סי' צ"ט).

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח סעיף יג
 (ג) דנחשבים מראה אתרוג וכו' - ולפי טעם זה אפילו גבוהים משאר אתרוג כשר ואין נ"מ בין אם החזזית הוא בחוטמו או בשאר מקומות. ועיין באחרונים שהסכימו דאין להקל בגבוהים משאר אתרוג כ"א בשעת הדחק;

- If there is a wart-like growth on the חוטם, the אתרוג is פסול. If there is more than one growth on the rest of the אתרוג, it's פסול. If there is only one growth on the rest of the אתרוג, but it is on רוב of the אתרוג, its פסול.
- According to the משנ"ב, if there is a "בלעטיל" (a beige/brown splotch commonly found on an אתרוג) on the אתרוג that can be felt if one brushes his hand across the אתרוג, it has a חזזית דין. This is a fairly common problem, as a בלעטיל on the חוטם or on the majority of the bottom of the אתרוג can פסול אתרוג.

5. נקוב/נסדק/נקלף

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח ב:
 אתרוג שניקב נקב ב מפולש כל שהוא, פסול; ושאינו מפולש, אם היה כאיסר, פסול; ואם חסר כל שהוא, פסול. וי"א דגם בנקב מפולש בעינן חסרון משהו; ושאינו מפולש, בחסרון ג כאיסר. הגה: ונהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן על ידי קוצים, אע"פ שיש בהם חסרון, שזהו דרך גדילתן (תה"ד סי' צ"ט); מיהו אם רואה שאין העור והבשר קיים תוך הנקב, פסול לסברא הראשונה אע"פ שאינו מפולש; ובשעת הדחק יש להקל כסברא האחרונה, להכשיר חסרון שאינו כאיסר ואינו נקב מפולש (דעת עצמו).

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח ה-ה:
 (יח) ה נסדק כולו מראשו לסופו, אפי' אינו חסר כלום, פסול; אבל נשאר בו שיור למעלה ולמטה, אפי' כל שהוא, כשר; ויש מי שאומר דדוקא מלמטה, אבל בחוטמו אפי' כל שהוא, פסול. הגה: ויש מחמירים לפסול ו בנסדק רובו; וכל שלא נסדק רוב קליפתו העבה לא מקרי נסדק (רבינו נסים).

נקלף הקליפה החיצונה שלו, שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהוא ברייתו, אם נקלף כולו, פסול; אם נשאר ממנו כל שהוא, כשר; ויש אומרים שצריך שישתייר כסלע.

- These דינים are fairly complicated. Any time it appears that the אתרוג has a hole, has been cut or peeled in any way; it should be brought to a רב.

6. Size

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרמח:כב
 כד שיעור אתרוג, קטן פחות מכביצה, פסול

- The minimum weight of an אתרוג is כביצה.

57 grams	גר"ח נאה
100 grams	חז"א

It is preferable to use a slightly bigger אתרוג, to avoid shrinkage problems.